

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

ZNALOST VYBRANÝCH FRAZÉMŮ U ŽÁKŮ 2. STUPNĚ ZŠ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Johanka Štveráková

Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Helena Chýlová, Ph.D.

Plzeň, 2024

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni dne .....

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PaedDr. Heleně Chýlové, Ph.D. za odborné vedení této práce, cenné rady, podnětné připomínky a také za čas, který mi věnovala v průběhu zpracování bakalářské práce.

ANOTACE

Bakalářská práce se zaměřuje na znalost frazémů u žáků 2. stupně základní školy. Cílem práce je zjistit a posoudit úroveň znalostí této věkové kategorie v oblasti frazeologie a poskytnout informace o schopnosti žáků porozumět, interpretovat a vhodně používat vybrané české frazémy v běžné komunikaci.

V teoretické části práce se nachází přehled o frazeologii a idiomatice jako lingvistických disciplínách, včetně několika definic a klasifikací frazému a idiomu. Praktická část je založena na analýze výsledků dotazníkového šetření, do kterého se zapojilo 83 žáků napříč všemi ročníky 2. stupně základní školy.

V závěru práce jsou shrnuty výsledky dotazníkového šetření, podán ucelený pohled na problematiku znalostí frazémů a idiomů u mladší generace a předloženy cenné informace pro pedagogickou praxi a další výzkum v této oblasti.

Klíčová slova: frazeologie, frazém, základní škola, 2. stupeň, žáci

ABSTRACT

The bachelor's thesis focuses on the knowledge of phrasal idioms among 2nd grade primary school pupils. The aim of the thesis is to determine and assess the level of knowledge of this age category in the field of phraseology and to provide information about their ability to understand, interpret and appropriately use selected Czech phrasal idioms in everyday communication.

In the theoretical part of the thesis there is an overview of phraseology and idiomatics as linguistic disciplines, including several definitions and classifications of phrasal idioms. The practical part is based on the analysis of the results of a questionnaire survey involving 83 pupils across all 2nd grades class of primary school.

The conclusion of this thesis summarising the results of the questionnaire survey, providing a comprehensive view of the issue of phrasal idiom knowledge among the younger generation and presenting valuable information for pedagogical practice and further research in this area.

Key words: phraseology, phrasal idiom, primary school, 2nd grade, pupils

OBSAH

ÚVOD	2
TEORETICKÁ ČÁST	3
1 METODY VÝZKUMU, PRACOVNÍ HYPOTÉZY A CÍL PRÁCE.....	3
2 FRAZEOLOGIE A IDIOMATIKA	5
2.1 VZTAH FRAZEOLOGIE A IDIOMATIKY K JINÝM OBORŮM A DISCIPLÍNÁM	7
3 FRAZÉM A IDIOM	9
3.1 KLASIFIKACE FRAZÉMU A IDIOMU.....	12
3.1.1 Klasifikace dle Josefa Václava Bečky	12
3.1.2 Klasifikace dle Marie Čechové.....	13
3.1.3 Klasifikace dle Františka Čermáka	14
3.1.4 Srovnání klasifikace uvedených autorů	17
PRAKTICKÁ ČÁST	18
4 VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ.....	19
ZÁVĚR	31
SUMMARY	33
SEZNAM LITERATURY	34
ELEKTRONICKÉ ZDROJE	35
PŘÍLOHA	I

Úvod

Vzdělávací systém se zaměřuje nejen na přenos faktických znalostí, ale i na rozvoj jazykových dovedností žáků. Jazyk je klíčovým nástrojem porozumění, komunikace a úspěšného začlenění jedince do společnosti. Jedním z mnoha fascinujících aspektů jazykového vývoje je používání ustálených slovních spojení, frazémů, která mají specifický význam, a často odhalují kulturní a sociální kontext v jakém období, místě či skupině lidí vznikla.

Tato bakalářská práce se zaměřuje na znalost frazémů u žáků 2. stupně základní školy. Frazémy představují oblast jazyka, která obohacuje slovní zásobu a celkově přispívá k jazykové pestrosti. Analyzovat, do jaké míry jsou žáci této věkové kategorie v dnešní době schopni rozpoznat a porozumět frazémům a zároveň zjistit, zda mají povědomí o jejich významu a jsou schopni je vhodně používat, může přispět k lepšímu pochopení procesů jejich současného jazykového vývoje.

Porozumění frazémům není pouze známkou jazykové rozmanitosti, ale přispívá k efektivní komunikaci. Dynamika jazykového vývoje v moderní společnosti však vytváří prostředí, ve kterém vznikají nové termíny a trendy, které se zároveň rychle mění. Rychlost těchto změn může mít za následek postupný úbytek frazémů, které se mohou zdát ve srovnání s aktuálními trendy až zastaralé. Otázka, jak tyto změny ovlivňují povědomí a používání frazémů u žáků 2. stupně základní školy, představuje důležitý aspekt výzkumu jazykového vývoje u mladší generace.

Bakalářská práce může pomoci odhalit, jak mladí lidé přistupují k frazémům v době, kdy jsou vystaveni rychle se měnícímu jazykovému prostředí. Výsledky práce by mohly zároveň poskytnout cenné informace pro pedagogickou praxi.

TEORETICKÁ ČÁST

1 METODY VÝZKUMU, PRACOVNÍ HYPOTÉZY A CÍL PRÁCE

Hlavním cílem této bakalářské práce je podrobně prozkoumat úroveň znalosti frazémů u žáků 2. stupně základní školy. Analýza bude zaměřena na jejich schopnost správného porozumění, užívání a interpretace vybraných ustálených výrazů v českém jazyce. Analyzovat znalost frazémů mezi žáky této věkové kategorie může poskytnout užitečné poznatky o jejich jazykovém vývoji, které mohou mít vliv na pedagogický přístup ve výuce českého jazyka a literatury na základních školách.

Tvorbě samotné bakalářské práce předcházela přípravná fáze, při které bylo využito studijní metody. V rámci této metody byly důkladně prostudovány odborné publikace a pečlivě shromážděny informace relevantní k danému tématu. Metoda zahrnovala podrobnou literární rešerši, která poskytla pevný základ pro následnou tvorbu práce.

Nejcennějším zdrojem pro sběr informací byly publikace Josefa Filipce, Františka Čermáka, Marie Čechové a Josefa Václava Bečky. Dalším podstatným zdrojem byl dále čtyřdílný *Slovník české frazeologie a idiomatiky* a odborné články z časopisu *Naše řeč*.

Po provedení důkladné rešerše bylo využito metody srovnávací. Tato fáze zahrnovala porovnávání informací z odborných publikací a článků. Cílem komparace bylo nalézt podobnosti, rozdíly a opakující se struktury. Výsledky dále přispěly k hlubšímu pochopení problematiky frazeologie a idiomatiky. Srovnávací metoda zároveň dopomohla k vytvoření pevnějšího teoretického základu práce.

V praktické části bakalářské práce bylo využito metody kvantitativní a kvalitativní. K získání jazykového materiálu jsme využili metodu dotazníkovou. Dotazník, jehož respondenti byli žáci 2. stupně základní školy, byl koncipován tak, aby poskytl informace o úrovni jejich znalostí a porozumění frazémů v českém jazyce. Následně byly odpovědi podrobeny kvalitativní analýze. Na základě analýzy byly vyvozeny závěry, díky kterým je možné získat hlubší vhled do toho, jak tato věková skupina chápe a používá ustálená slovní spojení.

Při zpracování této bakalářské práce byly stanoveny následující hypotézy:

1. Očekáváme, že žáci projeví rozdílnou úroveň znalosti frazémů v závislosti na jejich věku a ročníku základní školy. Je pravděpodobné, že žáci 9. ročníku budou mít širší povědomí o frazémech než mladší žáci.
2. Předpokládáme, že žáci budou mít potíže s přesnou definicí pojmu rčení (frazém) v dotazníkovém šetření. Může dojít k nejednotnosti v pojetí tohoto pojmu a definice se mohou lišit na základě jejich znalostí a povědomí o frazeologii.
3. Domníváme se, že se žáci budou potýkat s obtížemi při vhodném použití frazému ve větě v sedmém úkolu dotazníkového šetření. Interpretovat a zároveň aplikovat frazém do kontextu věty může být pro žáky obtížné.

2 FRAZELOGIE A IDIOMATIKA

Frazeologie a idiomatika se řadí mezi moderní lingvistické disciplíny a jejich teoretický rozvoj sahá do období 20. století, zejména do doby po 2. světové válce. Lingvistické bádání v této oblasti se začalo postupně osamostatňovat a nabývat podoby, jakou má dnes. Vývoj těchto jazykových disciplín byl podporován nejen zvýšeným zájmem o lidový a mluvený jazyk, ale také dlouhodobou lexikografickou praxí, která po mnoha let shromažďovala bohatý lexikální materiál v této oblasti.¹

Kořeny frazeologie a idiomatiky bychom mohli najít již ve starověku. Nejrůznější poučné mravní zásady, postřehy a myšlenky o životě, bez ohledu na to, zda pocházely od konkrétních autorů nebo byly lidové, byly v oblibě odjakživa. Tato, v dnešní době bychom řekli přísloví, jsou známá již ze starého Egypta a našli bychom je například ve *Starém Zákoně*, který je připisován králi Šalamounovi. Tradice se odrazila také ve starém Řecku a zahrnuje například myšlenky filozofa Epikúra a dalších významných myslitelů té doby. Později v dobách renesance vznikla rukou Erasma Rotterdamského latinská sbírka přísloví, která se stala významným podnětem pro další snahy o shromažďování těchto výroků. Paremiologie, oblast sbírání a zpracování přísloví, se stala následně nástrojem pro vyjádření národní identity, což můžeme pozorovat také v dílech českých autorů, například Komenského, Dobrovského nebo Čelakovského.²

Vymezení pojmu frazeologie a idiomatika není zcela jednoznačné. V otázce definice těchto jazykových disciplín nejsou čeští lingvisté vždy jednotní a jejich názory a přístupy se mohou různit. Úvodem lze zmínit definice, které nabízí *Akademický slovník cizích slov*. Frazeologie je zde definována jako *soubor frazémů ve slovní zásobě určitého jazyka*.³ Idiomatika následně jako *soubor idiomů v určitém jazyce*.⁴ Fakticky je možné definice považovat za správné, ovšem k hlubšímu pochopení této problematiky je třeba uvést definice další.

V publikaci *Česká lexikologie* autorů Josefa Filipce a Františka Čermáka jsou frazeologie a idiomatika definovány jako *v dnešní době samostatné jazykové disciplíny zabývající se*

---

¹ ČERMÁK, František. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 11-14.

² Tamtéž, s. 11-12.

³ Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online] (2008-2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. [cit. 2024-01-20]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=frazeologie>

⁴ Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online] (2008-2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. [cit. 2024-01-20]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=idiomatika>

studiem, případně i popisem svérázných jazykových jednotek různého typu a úrovní.⁵ Obdobnou definici nabízí také *Nový encyklopedický slovník češtiny*, kde je uvedeno, že se jedná o oblast frazémů a idiomů všech úrovní a zároveň o disciplínu zabývající se jejich studiem a popisem. Nejedná se o zvláštní jazykovou rovinu, ale o oblast ustálených anomálních kombinací, která je komplementární k oblasti pravidelných jazykových kombinací jednotek všeho druhu a na všech relevantních rovinách.⁶

Shoda mezi definicemi autorů *České lexikologie* a autorským kolektivem *Nového encyklopedického slovníku češtiny* není náhodná, neboť se František Čermák na tvorbě slovníkových hesel podílel. Definice zdůrazňuje, že frazeologie a idiomatika nejsou specifickou jazykovou rovinou, ale spíše specifickou součástí jazyka. Frazeologická a idiomatická spojení jsou vnímána jako ustálené a unikátní kombinace v rámci širšího jazykového systému a jejich charakteristiky se odlišují od pravidelných kombinací na různých úrovních jazyka. Definice, kterou můžeme nalézt v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny*, se v tomto případě kryje s tím, co uvádějí Čermák a Filipec. Oba zdroje zdůrazňují jedinečnost jazykových jednotek, kterými se disciplíny zabývají. Svéráznost těchto jednotek spočívá v jejich specifickém významu, struktuře a vlastnostech, které je od běžného jazykového materiálu odlišují. Čermák zároveň ve své publikaci *Lexikon a sémantika* definuje frazeologii a idiomatiku pro svou povahu a složení jako velmi důležitou součást lexikonu a dodává, že jsou disciplínami, které *jednak studují jazykové jednotky, frazémy a idiomy, jednak prostupují všemi jazykovými rovinami*.⁷

Frazeologii můžeme dále podle Josefa Václava Bečky nazvat *souborem ustálených spojení slov, tzv. frazeologických obrátů neboli frazeologismů*.⁸ Tuto definici použil ve svém díle *Slovník synonym a frazeologismů* a našli bychom ji také v jeho publikaci *Česká stylistika*. Zatímco definice Josefa Václava Bečky se více soustředí na konkrétní lingvistické prvky, v tomto případě na frazeologické obraty, definice Filipce a Čermáka zdůrazňuje širší charakter frazeologie a idiomatiky jako samostatných disciplín.

⁵ FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985, s. 166.

⁶ KARLÍK, Petr a kol. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 2024-01-20]. Dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/FRAZELOGIE%20A%20IDIOMATIKA>

⁷ ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: Lidové noviny, 2010. s. 11-14.

⁸ BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. Praha: Novinář, 1979, s. 321.

2.1 VZTAH FRAZEOLOGIE A IDIOMATIKY K JINÝM OBORŮM A DISCIPLÍNÁM

V následující podkapitole se zaměříme na vztah frazeologie a idiomatiky k jiným oborům a disciplínám. V první řadě frazeologie a idiomatika úzce souvisí s dalšími jazykovými disciplínami. Výzkum frazeologických a idiomatických jednotek proto vyžaduje znalost všech jazykových rovin, zejména roviny lexikální, sémantické, syntaktické a stylistické, neboť všechny tyto roviny přispívají k vytváření specifické struktury frazémů a jejich typologii.⁹

Zároveň pro svou zvláštní povahu souvisí s disciplínami nejazykovými. Těmito vztahy se důkladně zabývá například Čermák ve své publikaci *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Také zde autor klade důraz na skutečnost, že se tyto specifické jazykové disciplíny zabývají svéráznými jazykovými jednotkami. Dále konstatuje, že tyto jednotky často výstižně zachycují a mapují různé společenské jevy, vztahy, události, zkušenosti a normy, kam nedosahuje odborná terminologie, ale které jsou přesto svou obecnou platností a závažností jazykového vyjádření nezbytné.¹⁰

Nejprve zmíníme vztah frazeologie a idiomatiky ke kognitivní lingvistice. Kognitivní lingvistika nabízí možnost zkoumat například principy fungování lidské mysli, učení a kreativity prostřednictvím jazykovědných struktur.¹¹ Frazeologie a idiomatika zkoumají ustálená spojení slov, která odráží kognitivní mechanismy a způsoby, jakými vnímáme a vyjadřujeme význam. Tímto způsobem obě disciplíny společně přispívají k hlubšímu porozumění tomu, jak lidé vnímají a vyjadřují své myšlenky a pocity pomocí jazyka. Irena Vaňková ve své knize *Nádoba plná řeči* zmiňuje v kontextu s frazeologií metaforu brýlí a uvádí frazémy *dívat se růžovými brýlemi* a *dívat se černými brýlemi*.¹² Oba frazémy odkazují na to, jak člověk nahlíží na svět a zda ho vnímá pozitivně či negativně.

Mnoho ustálených spojení slov čerpá z významných historických událostí a jsou pevně zakotveny v historickém kontextu. Z toho důvodu lze vypozařovat vztah frazeologie a idiomatiky k historii. Tyto jazykové disciplíny využívají historických událostí, postav a různých situací k vytvoření výrazových jednotek, které mají své kořeny v minulosti.

⁹ FILIPEC, Josef. Česká frazeologie. *Naše řeč*, roč. 67 (1984), č. 3, s. 139-142.

¹⁰ ČERMÁK, František. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 15.

¹¹ VAŇKOVÁ, Irena. *Nádoba plná řeči. Člověk, řeč a přirozený svět*. Praha: Karolinum, 2007, s. 45.

¹² Tamtéž, s. 54.

Některé výrazy jsou přímo odvozeny od historických událostí, jako například frazém *dopadnout jak sedláci u Chlumce*, který čerpá z českých dějin a odkazuje na porážku povstalých sedláků proti panství. Dalším frazémem, který má svůj původ v historii, je například *Potěmkinova vesnice* odkazující na ruského knížete Grigorije Potěmkina, který měl stavět falešné vesnice na krymské cestě pro Kateřinu Velikou. Dále se zde často vyskytují historické metafory, přenesené významy a symboly, které jsou v jazyce zakotveny skrze historické zkušenosti. Tyto výrazy zachycují okamžiky nejen našich, ale i světových dějin a přispívají k uchování a předávání historického povědomí prostřednictvím jazyka.

Mezi nejazykové disciplíny, ke kterým má frazeologie a idiomatika vztah, patří také psychologie. Mnoho ustálených slovních spojení, frazémů a idiomů, zahrnuje výrazy propojené s oblastí citů, pocitů, intelektu a psychických procesů. Frazeologie a idiomatika skrze tyto výrazy reflektuje povahu lidských emocí, způsob jejich vyjádření, a může být nástrojem pro sdílení a porozumění složitým psychologickým situacím. Zmiňované výrazy zároveň často využívají metafor či přenesení významu a podněcují tak k zamyšlení o postojích, chování a duševních vlastnostech člověka.¹³ Mezi výrazy z oblasti psychologie patří například frazémy *mít za ušima* nebo *lovit v paměti*.

V poslední řadě bych zmínila vztah frazeologie a idiomatiky k logice. Logika v kontextu těchto disciplín zahrnuje analýzu výrazových a sémantických struktur, které mohou, ale nemusí, obsahovat logické prvky. Některé výrazy mohou obsahovat paradox nebo se navzájem vylučovat. Například ve spojení *pospíchej pomalu* nebo *pomalů dál dojdeš*. Porozumění výrazům vyžaduje schopnost identifikovat logické vztahy v sémantických kontextech, které jsou klíčové pro správné pochopení výrazu jako takového. Poznání těchto vazeb je pravděpodobně prospěšné nejen pro oblast frazeologie, ale i pro širší oblasti jazykovědy.¹⁴

---

¹³ ČERMÁK, František. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 16.

¹⁴ Tamtéž, s. 17.

3 FRAZÉM A IDIOM

Základními jednotkami výše definovaných lingvistických disciplín, frazeologie a idiomatiky, jsou frazém a idiom. Ve starších publikacích bychom se zároveň mohli setkat s pojmem frazeologismus, který označuje tutéž skutečnost.

Stejně jako tomu bylo u vymezení frazeologie a idiomatiky, tak se i zde setkáme s řadou rozdílných názorů, jak na tyto pojmy nahlížet a jak je správně chápat. V textu budou některé definice představeny a následně komparovány mezi sebou.

Úvodem bych zmínila definice *Akademického slovníku cizích slov*, který frazém definuje jako *ustálené spojení slovních tvarů, v němž alespoň jeden tvar má jedinečnou funkci a význam spojení není přímo odvoditelný z významů tvarů*.¹⁵ Podobnou definici nalezneme k pojmu idiom, avšak s tím rozdílem, že je tento pojem doplněn o definici další: *ustálené spojení slov typické pro určitý jazyk, zpravidla nepřeložitelné*.¹⁶ Druhá zmíněná definice tedy zároveň uvádí, že jsou idiomy jevy charakteristické pro konkrétní jazyk a nelze je doslovně přeložit do jazyka jiného. Obě definice bychom mohli označit za fakticky správné, ovšem k důkladnější analýze je nutné představit další a podrobnější výklady.

Josef Václav Bečka ve své publikaci *Česká stylistika frazémy a idiomy* označuje za *složená pojmenování, která bereme za pojmenovací jednotky*.¹⁷ Dále dodává, že tyto jednotky tvoří specifický oddíl slovní zásoby a skládají se ze slov, která se na sebe sémanticky váží, přičemž je jejich významová složka buď oslabena, nebo úplně zrušena. Oslabení nebo zrušení významové složky však není u všech frazeologických obrátů podmínkou. V některých případech si tzv. základní slovo udržuje svůj vztah k označovanému jevu a významová složka se oslabuje nebo ztrácí pouze v případě tzv. slova průvodního.¹⁸

Marie Čechová uvádí definici v kolektivním díle *Čeština – řeč a jazyk*, která zní: *frazém je ustálené vícekomponentové, často obrazné a expresivní celistvé pojmenování*

¹⁵ Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online] (2008-2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. [cit. 2024-01-22]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=fraz%C3%A9m>

¹⁶ Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online] (2008-2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. [cit. 2024-01-22]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=idiom>

¹⁷ BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992, s. 78.

¹⁸ Tamtéž, s. 79.

*s omezenou kolokabilitou, leckdy anomální a dodává, že máme-li na mysli sémantickou stránku frazému, mluvíme o idiomu.*¹⁹

*Nový encyklopedický slovník češtiny k pojmům frazém a idiom uvádí: je to taková jedinečná ustálená kombinace minimálně dvou prvků, z nichž některý (popřípadě žádný) nefunguje stejným způsobem v žádné jiné kombinaci nebo více kombinacích, respektive vyskytuje se v takové funkci pouze ve výrazu jediném, popřípadě několika málo.*²⁰

Definici s téměř totožným zněním bychom našli v *České lexikologii* Josefa Filipce a Františka Čermáka. Ve zmíněné publikaci je však *ustálené a reprodukovatelné spojení prvků (zvláště slov), jehož význam je (zčásti nebo zcela) neodvoditelný z významu jeho složek*²¹ autory označena za nedostačující a nevyhovující v rámci všech typů. Autoři uvádí další definice, přičemž v první z nich lze pojmy definovat jako *jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý, popřípadě žádný, nefunguje stejným způsobem v jiném spojení, nebo se vyskytuje pouze ve výrazu jediném.*²² V případě tohoto vymezení doplňují, že se jedná spíše o identifikaci frazému a idiomu z hlediska praktického. Na závěr představují definici, při níž kladou důraz na skutečnost, že není možné zahrnout všechny vlastnosti, kterými frazémy a idiomy disponují, do jediné a jednoznačné definice. Pokouší se tedy o definici v zobecněné podobě s tím, že je nezbytné vlastnosti frazémů a idiomů vnímat jako projevy vlastností jazykového systému a pak lze tyto pojmy shrnout jako *nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž (aspoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky).*²³

Definice Josefa Václava Bečky zdůrazňuje charakter frazémů a idiomů jako složených pojmenování tvořících specifický oddíl slovní zásoby. Marie Čechová poskytuje přehled hlavních aspektů frazému a idiomu, zaměřující se zejména na jejich strukturu, význam a specifický charakter. Čermák a Filipce se snaží navrhnout vlastní vymezení a poskytnout jakýsi obecný rámec, přestože uznávají nemožnost obsáhnout všechny vlastnosti frazémů a idiomů jednou definicí. Uvádí, že jsou frazémy a idiomy složeny

¹⁹ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, 2011, s. 66.

²⁰ KARLÍK, Petr a kol. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 2024-01-22]. Dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/FRAZ%C3%89M%20A%20IDIOM>

²¹ FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985, s. 177.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

z více prvků, které jsou neměnitelné, jejich kombinace jsou ustálené a mají pevný význam. Zároveň dodávají, že je alespoň jeden z těchto prvků součástí uzavřené skupiny jiných prvků jak tvarově, tak významově. Uzavřenost dodává frazémům a idiomům jejich charakteristickou povahu a specifičnost. Závěrem lze konstatovat, že Čermák a Filipec sdílejí podobnou definici jako Marie Čechová.

Následně se budeme věnovat rozdílu mezi pojmy frazém a idiom. V odborné literatuře neexistuje jednoznačné vymezení, a proto se můžeme setkat s několika definicemi. Jedno z možných vymezení rozdílu mezi pojmy frazém a idiom představuje definice Marie Čechové, která byla zmíněna výše. V její definici je zdůrazněno, že pokud se zabýváme sémantickou stránkou frazému, pak hovoříme o idiomu.

Nový encyklopedický slovník češtiny rozdíl definuje následovně: *V zásadě platí, že analyzuje-li se kombinatorický útvar formálně, z hlediska formálních rysů, mluví se o frazému, zatímco analýza sémantická, z hlediska relevantních sémantických rysů, opravňuje užití názvu idiom.*²⁴ Na základě definice tedy existuje dvojitá perspektiva při zkoumání rozdílu těchto jazykových jevů. Pokud se zaměříme na formální stránku kombinatorického útvaru, tj. způsob, jak jsou jednotlivá slova nebo jednotky spojeny, používáme termín frazém. Naopak, pokud se na kombinatorický útvar zaměříme z hlediska jeho sémantických rysů, tj. významu, který vzniká kombinací slov, používáme termín idiom.

V *České lexikologii* autorů Filipce a Čermáka nalézáme definici s podobným vyzněním, která uvádí, že *jednotkou v rámci frazeologie a idiomatiky na všech úrovních lze chápat frazém zejména z formálního hlediska a idiom zejména z obsahově-sémantického hlediska.*²⁵ V této definici jsou taktéž zdůrazněny dva aspekty, na které bychom se při analýze měli soustředit. Soustředíme-li se na gramatické struktury a syntaktické vztahy, zkoumáme hledisko formální a používáme termín frazém. Na druhou stranu, pokud se soustředíme na význam, který kombinace slov nese, a na jejich sémantické vlastnosti, zkoumáme obsahově-sémantickou stránku a používáme termín idiom. Autoři dodávají, že při pohledu na oba termíny jako na dvě stránky téže jednotky, není jejich souběžnost a zaměnitelnost úplná. U některých typů, kde je dominantní pouze

²⁴ KARLÍK, Petr a kol. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 2024-01-22]. Dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/FRAZ%C3%89M%20A%20IDIOM>

²⁵ FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985, s. 183.

jedna stránka, jeden z termínů tuto skutečnost zdůrazňuje a používá se pro označení celé jednotky.²⁶

Ze všech výše zmíněných definic je patrné, že oblast frazeologie a idiomatiky vyžaduje dvojí terminologii z hlediska formální a obsahové stránky, neboť mají tyto pojmy specifický vztah, který nelze zcela pokrýt jediným terminologickým přístupem.

3.1 KLASIFIKACE FRAZÉMU A IDIOMU

Vymezení jazykových disciplín, frazeologie a idiomatiky, stejně jako vymezení pojmu frazém a idiom není v odborné literatuře chápáno zcela jednotně. Jinak tomu není ani v případě klasifikace frazémů a idiomů. Různí autoři nahlíží na klasifikaci z jiných hledisek a každý z nich používá jiná kritéria. V následující podkapitole bude proto představen přehled několika klasifikací jednotlivých autorů.

3.1.1 KLASIFIKACE DLE JOSEFA VÁCLAVA BEČKY

Josef Václav Bečka ustálená spojení slov nazval frazeologickými obraty, které vznikají za určitých situací. Následně tyto obraty rozdělil do tří skupin na obraty intenzifikační, verbalizační a konkretizační dle toho, za jakých okolností vznikly.

Intenzifikační frazeologické obraty

Intenzifikační neboli zesilující frazeologické obraty vznikají ustálením spojení slov, pokud jedno slovo posiluje význam slova druhého. Mezi tyto obraty patří spojení substantiv s adjektivy (např. *svatá pravda*), spojení sloves či adjektiv s adverbialními výrazy (např. *pustě lhát; po uši zamilovaný*) a spojení substantiv, adjektiv nebo sloves s přirovnáním (např. *Je pilný jako včelička*). Tyto obraty jsou v každodenní komunikaci velmi časté, zejména v projevech s emocionálním zabarvením.²⁷

Verbalizační frazeologické obraty

Verbalizační neboli slovesné frazeologické obraty vznikají v situacích, kdy je nutné uvést substantivum do dějového vztahu. Problém nastává u substantiv abstraktních,

²⁶ FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985, s. 183.

²⁷ BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992, s. 80.

neboť nám nabízejí pouze omezený počet možností k odvozování. Z tohoto důvodu jsou abstraktní substantiva často spojována s konkrétními slovesy k vyjádření děje. Taková spojení mají pak tendenci se ustalovat. Mezi verbalizační frazeologické obraty Bečka řadí například vyjádření abstraktivního majetnictví (*mít strach*), vyjádření abstraktivního stavu (*být v tísní*) nebo vyjádření dostat se do stavu označeného substantivem (*dospět k závěru*).²⁸

Konkretizační frazeologické obraty

Konkretizační frazeologické obraty označují skutečnost pomocí metafory, metonymie nebo synekdochy a abstraktní pojmy tak získávají konkrétní podobu. V případě, že je obrat spojen srovnávací spojkou, jde se o konkretizační přirovnání. Tato přirovnání se často pojí pomocí spojky *jako* a mají svou povahou blízko k intenzifikačním obratům (např. *Byl tu jako na koni.*). Na druhou stranu, pokud je obrat obrazný, jedná se o rčení. Největší skupinu tvoří rčení slovesná (např. *Táhnout za jeden provaz.*) a dále pak rčení neslovesná (např. *hroší kůže; kámen úrazu*). Bečka mezi konkretizační obraty dále řadí okřídlená slova, kterými se rozumí obraty literárního původu nebo výroky známých osobností (např. *Znám své Pappenheimské.*).²⁹

3.1.2 KLASIFIKACE DLE MARIE ČECHOVÉ

Ucelenou klasifikaci nalezneme dále v kolektivní publikaci *Čeština – řeč a jazyk*. Marie Čechová frazémy dělí na tradiční a kulturní. Druhé zmíněné frazémy mají svůj původ v antické (např. *Kosty jsou vrženy*), biblické (např. *Kainovo znamení*) nebo středověké době (např. *Čí země, toho náboženství*) a náleží k nim rčení cizojazyčná, dvojslovná a především latinská (např. *in natura; ex post*). Později se do češtiny dostaly výrazy z jiných jazyků, jako například z francouzštiny, angličtiny nebo italštiny (např. *faux pas; salto mortale; my home, my castle*).³⁰ Autorka zároveň dodává, že v dnešní době vznikají frazémy nové (např. *dát si chrupku*). Následně konstatuje, že se některé starší frazémy přetvářejí, obměňují nebo doplňují, naopak některé tradiční frazémy z běžného užívání ustupují.

²⁸ BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992, s. 80-81.

²⁹ Tamtéž, s. 81-83.

³⁰ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, 2011, s. 66-67.

Mezi tradiční (lidové) frazémy řadí:

- **rčení** – různá úsloví nevětného charakteru, např. *má za ušima; zaječí úmysly*
- **přirovnání** – ustálená s výrazem *jako*, např. *je jako slon v porcelánu*; ustálená s výrazem *než*, např.: *udělá to, než bys řekl švec*
- **porekadla** – výroky větného charakteru, často shrnující zkušenosti lidí, např. *kam vítr, tam plášt'*, leckdy shrnující i zkušenosti protikladné, např. *ráno moudřejší večera*
- **pranostiky** – výroky poukazující na zkušenosti vzniklé v souvislosti s počasím či ročním obdobím, např. *Únor bílý, pole sílí.*; *Na svatého Jiří vylézají hadi a štíři.*
- **příisloví** – ustálené obrazné větné výpovědi dvousložkové, přičemž první část něco konstatuje a část druhá z toho vyvozuje poučení, např. *Líná huba, holé neštěstí.*; *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.*

3.1.3 KLASIFIKACE DLE FRANTIŠKA ČERMÁKA

František Čermák se řadí mezi nejvýznamnější české jazykovědce. Pod jeho vedením vznikl čtyřdílný *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, jehož jednotlivé názvy se shodují s tím, jak frazémy a idiomy klasifikoval. Čermák rozdělil frazémy a idiomy na základě konstruktivních typů na přirovnání, výrazy neslovesné, výrazy slovesné a výrazy větné.

Přirovnání

Přirovnání lze vymezit jako *ustálené a idiomatičké pojmenování sloužící k označení a hodnocení (především) podobnostního vztahu mezi jménem (substantivem), určeným v konkrétním kontextu, a předem daným modelem.*³¹ Zmiňovaný vztah podobnosti je pro přirovnání klíčový. Čermák přirovnání dále rozebírá a uvádí jeho jednotlivé stránky.

Formální stránka zahrnuje dva hlavní členy (levý a pravý) a jejich realizaci v různých autosémantických slovních druzích. Na levé straně přirovnání jsou běžná především verba a adjektiva, přičemž substantiva a adverbiala se zde vyskytují ojediněle. Na pravé

³¹ ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky – Přirovnání*. Praha: LEDA, 2009, s. 487.

straně se objevují substantiva a substantivovaná adjektiva, přičemž některá adjektiva zde mají výraznou početní převahu a jsou participiálního a prefigovaného charakteru.

Sémantická stránka se zabývá významem přirovnání, který může být monosémní i polysémní. Z hlediska sémantické stránky jsou zkoumána také slova, která se v přirovnáních často vyskytují. Mezi nejčastěji používaná patří názvy zvířat (např. *mít sílu jak bejk*), lidských profesí (např. *pít jako námořník*) a běžných věcí v životě lidí (např. *je tam teplo jako v peřinách*). V poslední řadě se Čermák zabývá stránkou kolokační. Většina slov v přirovnání, jak bylo zmíněno výše, je běžná a frekventovaná, což odráží jejich vysokou míru kolokability. V přirovnání se vyskytují slova kolokačně neutrální (např. *mít hlad jako vlk*) a slova monokolokabilní, jejichž kolokabilita je silně restriktivní. Tato slova, formálně a sémanticky anomální, ztratila svůj původní význam a vnímáme je pouze v kontextu celého přirovnání (např. *být hubený jak lunt*). Přes tyto anomálie fungují v přirovnáních významně a příznačně, což zdůrazňuje jedinečnost a nerozložitelnost celého přirovnání jako jazykového prostředku.³²

Slovník české frazeologie a idiomatiky uvádí např. *je to jako zlý sen; být krásný jako z pohádky; vyvádět jak vzteklej pes; utéct jako malej kluk; chodit (někde) jak lev v kleci*.³³

Výrazy neslovesné

Výrazy neslovesné můžeme podle Čermáka rozdělit do dvou skupin. První skupinu představují frazémy nominální neboli jmenné, které zahrnují substantivní, adjektivní, zájmené, adverbialní a některé číslovkové frazémy. Druhou skupinu tvoří frazémy relační, do kterých řadíme prepoziční, konjunkční, deiktické (zvláště složená ukazovací a odkazovací zájmena) a partikulární frazémy.³⁴

Slovník české frazeologie a idiomatiky jakožto neslovesné výrazy uvádí např. *první láska; mravenčí práce; známá firma; cukr a bič; něco na zub; jeden ze sta*.³⁵

³² ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky – Přirovnání*. Praha: LEDA, 2009, s. 488-492.

³³ Tamtéž.

³⁴ ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky – Výrazy neslovesné*. Praha: LEDA, 2009, s. 9.

³⁵ Tamtéž.

Výrazy slovesné

Výrazy slovesné, jak jejich název napovídá, obsahují sloveso (verbum) v infinitivní podobě a jejich funkce a užití má typický slovesný charakter. V textu tak fungují jako holý predikát, ke kterému je přiřazován subjekt. Nejběžněji se vyskytují v kombinaci se substantivem (např. *zavřít krám*), dále pak se všemi ostatními synsémantickými i autosémantickými slovními druhy, včetně kombinace s dalším slovesem. V některých případech se můžeme setkat také s kombinací s vedlejší větou.³⁶ Čermák uvádí, že *za verbální frazém (idiom) lze obecně považovat každou aspoň binární kombinaci slovních forem (z nichž jedna je slovesná), která je anomální v tom, že aspoň jeden z jejich obou (více) diskrétních komponentů se v dané funkci a obvykle i významu vyskytuje právě jen v daném frazému (idiomu), popřípadě v několika málo dalších, obvykle strukturně svázaných.*³⁷ Zároveň dodává, že slovesné výrazy tvoří jádro frazeologie národního jazyka, neboť čítají na deset tisíc pojmenování a jsou tak největší a nejpestřejší oblastí české frazeologie a idiomatiky.

Slovník české frazeologie a idiomatiky zaměřený na výrazy slovesné uvádí např. *mít roupy; udělat botu; zachovat si jasnou mysl; stát za prd; vrhat špatný stín.*³⁸

Výrazy větné

Poslední konstrukční typ tvoří výrazy větné neboli propoziční frazémy a idiomy různého druhu, které jsou kombinacemi minimálně dvou slovních tvarů. Jednotu tohoto různorodého typu zajišťuje jejich propoziční funkce, jinak řečeno větná povaha. Čermák zároveň uvádí, že se na základě tradice pro oblast propozičních frazémů a idiomů vytvořila směsice různých označení, která jsou nejasná a nepřesná. Mezi tato označení řadí například rčení, heslo, pranostika, úsloví, říkanka či zaříkadlo.

Následně uvádí pro větné výrazy definici: *Propoziční frazém (a idiom) je každá aspoň binární ustálená kombinace slovních tvarů větné povahy, která je anomální v tom, že aspoň jeden z jejích diskrétních komponentů se v dané funkci a obvykle i významu vyskytuje jen v daném frazému (idiomu), popřípadě jen v několik málo dalších, obvykle*

³⁶ ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky – Výrazy slovesné*. Praha: LEDA, 2009, s. 9.

³⁷ Tamtéž, s. 1219.

³⁸ Tamtéž.

strukturně svázaných.³⁹ K propozičním frazémům a idiomům bychom tak mohli zařadit například citáty. Na druhou stranu k nim nelze řadit formulace a zákony z oblasti matematiky či fyziky, neboť jsou ve své podstatě neanomální. Výrazy větné tvoří vedle výrazů slovesných nejbohatší a nejrozšířenější oblast české frazeologie a idiomatiky.⁴⁰ Poslední díl *Slovníku české frazeologie a idiomatiky*, který je na větné výrazy zaměřen uvádí např. *Kdo se moc ptá, moc se dozví.; Příroda je mocná čarodějka.; Pro pravdu se lidi nejmíc zlobí.; Mráz kopřivu nespálí.; Láska prochází žaludkem.; Máš to u mě!*⁴¹

3.1.4 SROVNÁNÍ KLASIFIKACE UVEDENÝCH AUTORŮ

Na základě uvedených klasifikací od různých autorů lze konstatovat, že každý z nich zaujímá vlastní perspektivu na tuto problematiku. Zároveň, že všichni autoři svým pojetím významně přispěli do oblasti frazeologie a idiomatiky.

Josef Václav Bečka se zaměřil na rozdělení frazeologických obrátů na základě situací, které vedly k jejich vzniku. Přestože je jeho klasifikace ze všech zmíněných nejstarší, stále je v dnešní době uznávaná a pro běžného čtenáře pochopitelná.

Marie Čechová dělí frazémy do dvou skupin na frazémy tradiční a frazémy kulturní. Její dělení funguje jako přehled i pro ty, kteří nejsou v této oblasti zcela zblhlí, proto není náhodou, že je často využíváno při tvorbě učebnic pro žáky základní školy.

František Čermák prezentuje odborný a komplexní přehled frazémů a idiomů v českém jazyce s jiným přístupem. Na tuto problematiku nahlíží především z formálního hlediska ustálených výrazů a vyčleňuje čtyři konstruktivní typy frazémů. Pod jeho vedením bylo dosaženo uceleného a všestranného slovníku, který představuje cenný zdroj pro další bádání v této oblasti.

---

³⁹ ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky – Výrazy větné*. Praha: LEDA, 2009, s. 1241.

⁴⁰ Tamtéž, s. 1242.

⁴¹ Tamtéž.

PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část bakalářské práce ověřuje znalost vybraných frazémů u žáků 2. stupně základní školy, konkrétně pak žáků 6. – 9. tříd. Materiál k tomuto výzkumu byl získán dotazníkovou metodou ve výuce českého jazyka a literatury na Základní škole Karla Vokáče ve Strašicích dne 8. března 2024. Primárním zdrojem dotazníku byl čtyřdílný *Slovník české frazeologie a idiomatiky* Františka Čermáka. Dotazník žáci vyplňovali samostatně v elektronické podobě. Dotazníkové šetření bylo zajištěno anonymně a nutné údaje o respondentech se týkaly pouze jejich věku, pohlaví a ročníku základní školy. Přestože se o frazémech učí až v 7. ročníku, rozhodla jsem se zadat dotazník také žákům 6. třídy, aby bylo možné zjistit jejich úroveň v této oblasti. Výsledky šetření by měly poskytnout informace o schopnosti žáků porozumět českým frazémům a zároveň pomoci zjistit, zda žáci umějí frazémy vhodně použít.

Dotazník vyplnilo 83 respondentů napříč všemi ročníky 2. stupně základní školy. Z celkového počtu odpovědělo 40 dívek a 43 chlapců ve věkové kategorii od 11 do 15 let. Výzkumný vzorek zahrnuje odpovědi od 14 žáků 6. ročníku, 24 žáků 7. ročníku, 19 žáků 8. ročníku a 26 žáků 9. ročníku.

Dotazník se skládal z 12 úkolů. První úkol byl zaměřen na pochopení frazému jako takového a žáci měli pojem frazém definovat. V druhém úkolu měli správně přiřadit začátek a konec čtyř vybraných frazémů tak, jak k sobě patří. Třetí úkol se týkal schopnosti žáků porozumět významu frazému a měli svými slovy vysvětlit tři vybrané frazémy. Ve čtvrtém úkolu měli žáci napsat vhodný název zvířete, a doplnit tak pět přirovnání. Pátý úkol měl prokázat znalost vybraných frazémů a žáci v něm měli počátky pěti vybraných frazémů správně dokončit. V šestém úkolu měli jedním slovem charakterizovat člověka na základě ustálených slovních spojení. Úkol sedmý se zaměřoval na schopnost správného použití frazému a žáci měli tři vybrané frazémy užít ve smysluplných větách. V osmém úkolu měli opět prokázat schopnost porozumění a napsat synonymní výraz k pěti vybraným frazémům. Tři následující úkoly byly zcela individuální a žáci v nich měli uvést co nejvíce frazémů, ve kterých se vyskytuje slovo *les*, dále co nejvíce pranostik a následně napsat co nejvíce frazémů, které znají. V samotném závěru měli žáci odpovědět na otázku, zda frazémy v běžné komunikaci používají.

4 VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

V této části bude představena detailní kvalitativní a kvantitativní analýza výsledků dotazníkového šetření, které bylo zaměřeno na znalost, porozumění a vhodné používání vybraných frazémů u žáků 2. stupně základní školy. Odpovědi respondentů napříč všemi ročníky jsou zároveň doplněny o číselný údaj v závorce. Tento údaj je uveden v případě, že více žáků odpovídalo stejně nebo velmi podobně. Následně se pokusíme všechny výsledky shrnout, vyhodnotit a úspěšnost v jednotlivých úkolech vyjádřit v procentech. V některých úkolech nebylo dodrženo zadání. Cílem šestého a osmého úkolu bylo ověřit, zda žáci frazémům rozumějí a jak chápou jejich význam. Odpovědi, kde žáci nedodrželi zadání, ale přesto prokázali porozumění, jsou považovány za relevantní. Sedmý úkol byl zaměřen na schopnost žáků používat vybrané frazémy ve větách. Pokud tedy v tomto úkolu namísto požadované věty uváděli význam či jinak definovali frazém, nelze odpovědi považovat za relevantní.

První úkol

V prvním úkolu měli žáci definovat význam pojmu rčení (frazém) a pouze 23 žáků z celkového počtu 83 uvedlo odpověď, kterou lze považovat za dostatečnou. Nejlépe rčení (frazém) definovalo 6 žáků, kteří uvedli: *ustálené spojní slovních tvarů* (5), *spojení slovních tvarů* (2) a *slovní obrat v češtině*. Často se mezi odpověďmi vyskytly typy frazémů, např. *přirovnání* (10), *pořekadlo* (2), *pranostika* (2), *přísloví* (2). Někteří respondenti zároveň uváděli, že se jedná o *ponaučení* (6) nebo *krátkou průpovídku* (5).

První úkol nezodpovědělo 22 respondentů a chybnou či nerelevantní odpověď uvedlo 38 dotazovaných žáků. Úspěšnost tohoto úkolu tak činí pouze 28 %. Neúspěch je nejspíše způsoben nedostačujícími znalostmi v oblasti frazeologie a idiomatiky. Další možné důvody mohou být například nedostatečná pozornost žáků ve výuce věnované této problematice nebo neschopnost formulovat nějaký pojem. Nejlépe definovat pojem zvládli žáci 9. ročníku s 12 správnými odpověďmi a zároveň nejméně úspěšní byli žáci 8. ročníku, kde vhodně odpověděl pouze jeden žák. V 6. ročníku uvedli vhodnou definici čtyři žáci a v 7. ročníku šest žáků.

Druhý úkol

Ve druhém úkolu, kde k sobě žáci přiřazovali začátek a konec pěti frazémů, přísloví *Jablko nepadá daleko od stromu* správně přiřadilo 100 % respondentů. Následující frazém *Mluvíti stříbro, mlčeti zlato* dokázali až na jednoho žáka taktéž spojit všichni. Frazém *Koho chleba jíš, toho píseň zpívej* správně spojilo 79 respondentů. Poslední dva frazémy *Co se v mládí naučíš, ve stáří jako když najdeš* a *Starého psa novým kouskům nenaučíš* se v tomto úkolu jeví jako nejobtížnější. Žáci frazémy velmi často zaměňovali mezi sebou a docházelo ke spojení: *Co se v mládí naučíš, novým kouskům nenaučíš* (8) a *Starého psa ve stáří jako když najdeš* (8).

Druhý úkol přesto dopadl na základě výsledků ze všech úkolů nejméně úspěšně. Celkem 72 žáků přiřadilo správně všech pět frazémů a úspěšnost tak dosahuje 87 %. Žáci mohli v případě tohoto úkolu využít systematického postupu, při kterém vylučovali nesprávné možnosti a snáze tak našli odpovídající pár. V tomto úkolu opět excelovali žáci 9. ročníku, kde chyboval pouze jediný žák a nejvíce špatně přiřazených frazému se objevilo v odpovědích 8. ročníku (5). Pro srovnání v 6. ročníku frazémy nesprávně spojili pouze dva žáci a v 7. ročníku čtyři žáci.

Třetí úkol

Ve třetím úkolu bylo po žácích vyžadováno, aby svými slovy vysvětlili význam tří vybraných frazémů. V případě prvního frazému *Naděje umírá poslední* významu správně porozumělo 60 respondentů. Žáci nejčastěji uváděli: *věřit, že vše dobře dopadne/že vše bude lepší* (34) a *nevzdávat se/snažit se až do konce* (22).

Vysvětlení druhého frazému *Dívat se růžovými brýlemi* se pro žáky taktéž nejeví jako obtížné. Z celkového počtu 83 dokázalo tento frazém vhodně vystihnout 53 žáků. Nejvíce frekventovanou odpovědí bylo: *vidět vše příliš optimisticky/pozitivně* (48). Někteří z těchto respondentů zároveň svou odpověď doplnili o tvrzení: *nevšímat si toho negativního/nevidět to špatné* (13) a u některých se objevil dodatek: *být naivní* (3).

Poslední frazém *Bez práce nejsou koláče*, který se měli žáci pokusit vysvětlit, ve výsledku čítá 75 vhodně formulovaných odpovědí. Všichni tito respondenti správně zdůraznili potřebu vynaložit úsilí k dosažení nějakého výsledku. Většina z nich svou odpověď formulovala podobným způsobem: *když nic neuděláš, nic nedostaneš* (36).

Další respondenti uvedly ve svých odpovědích následující konkrétní příklady toho, čeho se snaží člověk dosáhnout: *odměna* (23) a *peníze* (16). Zároveň se mezi žáky našlo šest jedinců, kteří tento frazém pochopili doslovně a uvedli: *když chceš jíst koláče, musíš si je udělat*.

Celkové výsledky třetího úkolu lze vyhodnotit jako zdařilé. Žáci se nejvíce rozepsali u frazému *Bez práce nejsou koláče*, který správně vysvětlilo 90 % z nich. Velmi dobře se jim vedlo také u frazému *Naděje umírá poslední*, kde dosáhlo úspěchu 72 % žáků. Poslední frazém *Dívat se růžovými brýlemi* vhodně interpretovalo 64 % respondentů. Žáci 6. ročníku v tomto úkolu chybovali nejčastěji, neboť často chápali význam frazémů doslovně a nedokázali je adekvátně vysvětlit. Naopak žáci 9. ročníku prokázali velmi dobrou znalost všech tří frazémů (87 %).

Čtvrtý úkol

Čtvrtý úkol se zaměřoval na názvy zvířat obsažené v českých frazeologických výrazech. Úkolem žáků bylo doplnit vhodný název zvířete a dokončit tak pět přirovnání. Všechna přirovnání v tomto úkolu byla formulována ve formě „*adjektivum jako ...*“, přičemž adjektivum reprezentovalo vlastnost, která je typická pro konkrétní zvíře.

Přirovnání s největší úspěšností se týkalo adjektiva *pilný*, kde žáci uváděli *včela* (56) a *včelka* (19). Velice zdařile žáci dále dokončovali přirovnání s adjektivem *hladový*, kde doplnili *vlk* (59). Mezi odpověďmi se vyskytl také *pes* (4) a *lev* (2). Tyto odpovědi je možné považovat za správné, přestože *vlk* dle *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* četností výskytu převyšuje. Potíže žáci neměli ani u přirovnání s adjektivem *volný*, ke kterému správně dodali *pták* (59).

Méně úspěšní byli žáci u dokončování přirovnání s adjektivem *tvrdohlavý* a nejhoršího výsledku dosáhli u přirovnání s adjektivem *mlsný*. U prvního zmíněného přirovnání doplnilo vhodný název zvířete 10 žáků, kteří uvedli *osel* (7) a *mezek* (3). Na druhou stranu zde většina doplnila *beran* (32). Přirovnání „*tvrdohlavý jako beran*“ lze považovat za dostačující, přestože se i v tomto případě *osel* a *mezek* ve *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* vyskytují častěji. Druhé zmíněné a poslední přirovnání vhodně dokončilo 34 žáků, kteří doplnili *koza* (22), *kočka* (8) a *kocour* (4).

Pořadí na základě úspěšnosti lze sestavit takto: *pilný jako* (90 %), *hladový jako* (78 %), *volný jako* (73 %), *tvrdohlavý jako* (51 %), *mlsný jako* (41 %).

Při celkovém zhodnocení prokázali největší znalost zvířecích názvů v přirovnání žáci 9. ročníku a nejnižší znalost pak žáci 6. ročníku. Zajímavé však je, že pokud bychom odpovědi hodnotili jednotlivě, tak v případě *mlsný jako* žáci 6. ročníku všechny ostatní ročníky předčili.

Pátý úkol

Cílem pátého úkolu bylo ověřit znalost vybraných frazémů a zároveň byl kladen důraz na schopnost žáků frazémy správně formulovat. V několika případech žáci, přestože frazém znají, neuvedli přesné znění a odpovědi proto nelze považovat za dostačující. Výsledky zároveň prokázaly, že se tento úkol jeví jako jeden z těch složitějších. Pouze čtyři žáci dokázali správně dokončit všech pět vybraných frazémů a další čtyři nedoplnili správně ani jeden z pěti frazémů.

Nejprve měli dokončit *Dvakrát měř, jednou řež* a správně tak učinilo celkem 60 žáků. U tohoto frazému však došlo ke špatné formulaci či nepřesnému pochopení významu frazému, kdy někteří žáci uvedli: *jednou řeš* (13).

Dále dokončovali frazém *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne*, kde uspělo 40 respondentů. Několik žáků uvedlo odpověď, ze které vyplývá, že frazém znají, ovšem nezvládli ho formulovat v přesném znění. Mezi tyto odpovědi patří: *než se ucho utrhne* (6), *až se utrhne* (5) a *dokud se ucho neutrhne* (4). Zároveň se zde objevilo pár odpovědí, které nejsou relevantní, ale stojí za zmínku, například: *a tak dlouho se voda pije* nebo *dokud se vana nenaplní*.

Třetí frazém *Kdo si hraje* byl podle odpovědí mezi žáky taktéž známý, neboť vhodně dokončili *nezlobí* (57). Jeden žák, přestože je zřejmé, že frazém zná, nepochopil jeho význam správně a uvedl: *ten se nezlobí*.

Frazém *Stará láska nerezaví* správně dokončilo 20 žáků, přičemž další čtyři odpověď doplnili o adverbialie *nikdy*. Z několika odpovědí lze konstatovat, že žáci významu rčení rozumějí, ale neznají jeho přesnou formulaci, neboť uvedli *nevyhasne* (4). V odpovědích můžeme nalézt také: *hory přenáší* (5) a *břehy mele*. V případě první odpovědi došlo

k záměně s frazémem *Láska hory přenáší* a v druhém případě s frazémem *Tichá voda, břehy mele*.

Na závěr měli žáci dokončit frazém *Kovářova kobyla chodí bosa*, který většina neznala. Tuto skutečnost potvrzuje 48 respondentů, kteří nevěděli, jak jej dokončit. Přesto se našli tací, kterým frazém není cizí a uvedli *chodí bosa* (21). Zároveň se v jedné odpovědi objevila dokonce rozvinutější formulace tohoto přísloví: *a ševcova žena chodí bosy*.

Nejlépe se žákům dařilo s formulací prvního frazému *Dvakrát měř, jednou řež*, kde správně doplnilo celkem 75 % z nich. Dalších 13 respondentů chybně uvedlo: *jednou řeš*. Chyba mohla být způsobena vlivem homofonie. Na druhou stranu je možné, že si respondenti frazém interpretovali například takto: „*rozmysli si, než budeš něco řešit*“, a proto k této chybě tak často docházelo. Další čtyři vybrané frazémy v tomto úkolu dosahovaly úspěšnosti následovně: *Kdo si hraje, nezlobí* (69 %), *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne* (48 %), *Kovářova kobyla chodí bosa* (27 %), *Stará láska nerezaví* (24 %).

Největší počet správných odpovědí bylo zaznamenáno u 9. ročníku, kde žáci dosáhli úspěšnosti 58 %. Ostatním ročníkům se dařilo v následujícím pořadí: 8. ročník (48 %), 7. ročník (38 %) a 6. ročník (34 %). Rozdíl mezi 7. a 6. ročníkem však není výrazný.

Šestý úkol

V šestém úkolu měli žáci charakterizovat člověka jedním slovem na základě ustáleného slovního spojení. Úkol čítal celkem pět příkladů. Někteří žáci se nedrželi zadání nebo ho nepochopili. Mnoho odpovědí tak obsahuje víceslovné definice. Odpovědi budou pro potřeby analýzy považovány za relevantní v případě, že z nich jasně vyplývá pochopení uvedeného frazému.

Nejlépe se žákům dařilo charakterizovat člověka, o kterém se řekne: *práce mu nevoní* a v odpovědích se nejčastěji objevovalo adjektivum *líný* (46). Mezi relevantní odpovědi lze zařadit: *nechce pracovat* (15) a *nechce nic dělat*.

Celkem 45 žáků bylo úspěšných u ustáleného slovního spojení *nic mu neunikne*, kde odpovídali: *všímavý* (9), *zvědavý* (7), *pozorný* (6) a *bystrý* (4). Žáci, kteří frazému rozuměli, ačkoliv neodpověděli pouze jedním slovem, uvedli: *všechno ví* (17) a *všechno slyší/zjistí* (2). Z jedné odpovědi vyplývá, že žák významu nesprávně porozuměl, neboť

uvedl: *když přijde například pozdě, tak se říká, že mu nic neunikne, že se tam nic nestane*. Namísto chápání frazému jakožto označení pro všímavého či pozorného člověka, jej žák aplikoval na situaci, kde je někdo uklidněn frází „*nic ti neunikne*“, i když na nějaké místo dorazí například se zpožděním.

Více než 50 % respondentů správně popsalo člověka, kterého lze vystihnout ustáleným slovním spojením *stojí si na vedení*. Odpovědi zahrnovaly: *hloupý* (24), *nepřemýšlí* (10) a *nechápatý* (5). Pomocí několika slov tohoto člověka popsalo devět žáků. Pro příklad uvedeme: *všechno mu dojde děle* nebo *musíš mu všechno říct vícekrát*.

Na frazém *má pod čepicí* odpovědělo správně 31 respondentů, kteří uvedli: *chytrý* (29) a *chytrák* (2). Mezi odpověďmi bylo několikrát uvedeno: *je mu všechno jedno* (8), což naznačuje chybné porozumění nebo nedostatečné povědomí o tomto frazému. Jeden žák odpověděl substantivem *vlasy*. Z této odpovědi je patrné, že frazém pochopil doslovně a neporozuměl jeho významu. V odpovědích se zároveň objevilo adjektivum *opilý*. Odpověď lze taktéž považovat za relevantní, neboť je to jeden z možných výkladů tohoto ustáleného slovního spojení, přestože v dnešní době méně známý. Zároveň je možné tvrdit, že došlo k záměně se slovenským frazémem *mať pod čapicou*, který se i dnes na Slovensku používá ve významu *být opilý*. Toto tvrzení podporuje skutečnost, že se odpověď objevila u respondentů ze 7. ročníku, a právě do tohoto ročníku dochází jedna žákyně se slovenskými kořeny.

Poslední frazém, který měli žáci shrnout byl: *jde přes mrtvoly*. Nejlépe tohoto člověka charakterizovali žáci, kteří uvedli adjektivum *neohleduplný* (2). Více slovy odpovídalo celkem 15 respondentů, což napovídá tomu, že pro žáky nebylo snadné nalézt jediné slovo, které by takového člověka jednoznačně vystihovalo. Tito žáci uvedli například: *jde si za svým, i kdyby to mělo stát cokoliv* (4) nebo *ostatní jsou mu jedno a nevšímá si jejich názorů* (3). Jakožto další odpověď, kterou lze považovat za dostačující, žáci uváděli: *nezastavitelný* (10).

Celkově nejvyšší úspěšnost zaznamenaly frazémy *práce mu nevoní* (75 %) a *nic mu neunikne* (54 %). Méně úspěšní byli žáci v případě frazémů *stojí si na vedení* (47 %), *má pod čepicí* (37 %) a *jde přes mrtvoly* (33 %). Co se úspěšnosti jednotlivých ročníků týče, opět se nejvíce dařilo 9. ročníku a následně 8. ročníku. Žáci ze 6. a 7. ročníku uvedli procentuálně stejný počet správných odpovědí (43 %).

Sedmý úkol

V sedmém úkolu měli žáci použít tři frazémy ve větách tak, aby dávaly smysl a zároveň tak, aby frazém neztratil svůj význam. Stejně jako u šestého úkolu, i zde někteří žáci zcela nepochopili nebo si důkladně nepřčetli zadání a místo toho, aby frazém použili ve větě, jej vysvětlovali. Odpovědi, které nekorespondují se zadáním, nebudou zařazeny mezi správné, neboť je cílem úkolu zjistit, zda žáci dokáží frazém správně použít, nikoliv vysvětlit. Avšak z hlediska analýzy tyto odpovědi představují zajímavý objekt zkoumání, a proto budou zmíněny.

Frazém *Krýt si záda* zaznamenal největší úspěšnost a ve větě ho správně užilo celkem 42 žáků. Pro příklad frazém ve větě formulovali: *Musíme si krýt záda.* (5); *Neboj se, kryju ti záda.* (3); *Vždy, když jsem potřeboval, kryl mi záda.* Někteří zároveň frazém často používali v souvislosti s přátelstvím a uváděli např.: *Kamarád mi kryje záda.* (5) nebo *Dobrý kamarád, by ti měl vždy krýt záda.* (3). Dalších 15 žáků tento frazém vysvětlovalo a uvádělo následující: *pomáhat si* (6), *chránit se* (8) a *zastat se kamaráda*.

Další frazém *mít na jazyku* do věty vhodně vložilo 33 respondentů. Opět uvedeme některé příklady: *Mám to slovo na jazyku.* (7); *Mám to na jazyku, ale nemohu si vzpomenout.* (3); *Tu odpověď/myšlenku mám na jazyku.* (3). Vysvětlit význam tohoto frazému se rozhodlo šest žáků, přičemž všichni uvedli téměř totožnou definici: *něco chceš říct, ale nemůžeš si na to vzpomenout.* Tento frazém dále chybně pochopilo 6 žáků, kteří ho do vět vložili tak, že ztratil svůj význam. Žáci jako svou větu uvedli: *mít na jazyku chuť* (3) a *mít na jazyku něco k jídlu* (3). Několik dalších žáků frazém použilo odlišně a zároveň zde došlo k tomu, že si ho asociovali s jiným známým frazémem, neboť odpověděli: *Co na srdci, to na jazyku.* (7).

Začlenit do věty ustálené slovní spojení *Stát za řeč* dělalo žákům největší potíže. Celkem 27 žáků tento frazeologický výraz úplně vynechalo. Dále jej několik žáků pochopilo chybně ve významu: *stát si za tím, co říkám* (6) a *člověk, se kterým se dobře povídá* (3). Jeden žák uvedl význam tohoto frazému: *téma nebo nápad, o kterém by se mělo bavit.* Žáci nejčastěji uváděli: *To stojí za řeč.* (6) a *To nestojí za řeč.* (14). Následně frazém správně použilo devět žáků. Pro příklad uvedeme: *Tato konverzace stojí za řeč.; Rozhovor s ním stál za řeč.; Popovídej si s ní, stojí to za řeč.; To, co mi řekl, stálo za řeč.; Nemá cenu se o tom bavit, nestojí to za řeč.; Mluv, protože to stojí za řeč.*

Sedmý úkol patřil na základě dosažených výsledků k jednomu ze složitějších. Někteří žáci byli kreativní a tvořili zajímavé věty, jiní použili frazém ve větě velmi stroze, ale přesto správně. Nejvíce správných a zároveň nejlépe formulovaných vět nalezneme v odpovědích žáků 9. ročníku. Na druhou stranu nejobtížnější se tento úkol jeví pro žáky 6. ročníku, kteří zaznamenali úspěšnost pouhých 19 %. Závěrem pro celkové zhodnocení uvedeme, že frazém *krýt si záda* ve větě správně užilo 51 % dotazovaných žáků. Dvě další ustálená slovní spojení již do věty vhodně použila méně než polovina z nich. První z nich, *mít na jazyku*, do věty úspěšně zasadilo 41 % respondentů a frazém *stát za řeč* pouze 35 %.

Osmý úkol

V osmém úkolu měli žáci napsat synonymní výrazy pěti frazémů. Někteří respondenti si pravděpodobně nevšimli, že již vyplňují nový úkol a ustálená slovní spojení používali ve větách. Odpovědi budou zařazeny mezi správné, pokud je z vyznění věty patrné, že žáci frazému porozuměli.

Na základě odpovědí bylo pro žáky nejjednodušší nalézt synonymní výraz k frazémům *mám toho po krk* a *nemít ani korunu*. U prvního zmíněného příkladu respondenti vhodně uvedli: *mám toho dost* (33), *štve mě to* (8), *je toho moc* (8), *nemám na to nervy* (6) a *mám toho plné zuby* (4). Několik žáků, kteří použili ustálené slovní spojení ve větě napsali například: *Už mám té školy po krk.* (3) nebo *Těch tvých výmluv už mám po krk.* Jeden žák, který napsal větu, ale význam frazému pravděpodobně nepochopil správně, jelikož uvedl: *Mám té vody až po krk.* Druhý zmíněný frazém také zaznamenal mnoho správných odpovědí. Žáci nejčastěji uváděli: *být chudý* (35). Následně se několikrát objevilo: *nemít peníze* (17). Dva žáci jako synonymní výraz uvedli rčení *nemít ani floka* a *nemít ani vindru*. Z odpovědí žáků, kteří frazém vsadili do věty lze za relevantní považovat: *Ted' si to koupit nemůžu, nemám ani korunu.* (2) a *Doslova letěl na Měsíc, a proto nemá ani korunu.*

Velmi dobře si více než polovina žáků vedla také u frazému *dělat brykule*, kde nejčastěji vhodně odpovídali: *dělat hlouposti* (15) a *dělat problémy* (8). Mezi méně častými odpověďmi se objevily synonymní výrazy: *dělat drahoty* (3), *dělat špatné věci* (2) a *dělat si srandu*. Několik žáků odpovědělo jednoslovně: *zlobit* (10) a *provokovat*. Čtyři

žáci tento frazém použili ve větě: *Místo toho, aby se učil, dělal brykule.; Ty děláš ale brykule.; Dominik dělá doma brykule.; Opovaž se dělat brykule.*

Ustálené slovní spojení *zapustit kořeny* zodpovědělo správně jen 38 respondentů a úspěšnost tak nedosahuje ani 50 %. Žáci správně uváděli: *usadit se* (14), *zabydlet se* (14), *zvyknout si někde* (3), *uchytit se* (2) a *najít své místo*. Někteří dále vhodně formulovali větu: *Tady zapustím kořeny.; Dan už chce zapustit kořeny.; V téhle vesnici jsme zapustili kořeny.*

Nejméně se žákům dařilo u frazému *mazat med kolem pusy*. Vhodný synonymní výraz uvedlo pouze 21 respondentů, přičemž jeden z nich výraz zasadil do věty a odpověď zcela vynechalo 30 respondentů. Nejlépe frazém vystihl jeden žák výrazem: *říkat sladké lži*. Ostatní žáci uváděli: *lhát* (12), *manipulovat někým* (2), *vodit někoho za nos* (2), *zlepšovat představu o něčem* (2) a *říkat někomu něco, co si sám nemyslíš*. Závěrem jeden žák použil frazém v následující větě: *Celou dobu mi mazal med kolem pusy*.

Uvést synonymní výraz se žákům tedy nejvíce dařilo u frazémů *mám toho po krk* a *nemít ani korunu*. V obou případech dosahovala úspěšnost 72 %. Dobrého výsledku bylo dosaženo dále u ustálených slovních spojení *dělat brykule* (53 %) a *zapustit kořeny* (46 %). Nejvíce problematické se jeví nalézt vhodný synonymní výraz pro ustálené slovní spojení *mazat med kolem pusy*, kde úspěšnost dosahuje pouhých 25 %.

Závěrem je zajímavé, že pomyslné druhé příčky v úspěšnosti po 9. ročníku (59 %) dosáhli žáci 6. ročníku (51 %) a předčili tak 8. ročník (43 %) i 7. ročník (41 %).

Devátý úkol

Devátý úkol byl formulován jako otevřená otázka a žáci měli napsat co nejvíce rčení (frazémů), která v sobě obsahují slovo *les*. Nejvíce frekventovanou odpovědí bylo rčení *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá* (29). Následně žáci často uváděli *Kdo se bojí, nesmí do lesa* (18) a jedenkrát se v odpovědích objevilo přirovnání *jako nosit dříví do lesa*.

Někteří žáci nejspíše neporozuměli zadání, neboť uváděli zcela nerelevantní odpovědi. Pro zajímavost se zde objevovala slova, která se se slovem *les* rýmují (např. *pes*), jiní uváděli slova, která v sobě toto slovo přímo obsahují (např. *prales, lesník*) a další žáci ze substantiva *les* utvořili adjektivum, které následně doplnili (např. *lesní stezka, lesní potok*). Nerelevantní odpověď poskytlo 12 respondentů.

Chybné či nerelevantní odpovědi poskytlo 14 % žáků, odpověď zcela nevyplněnou ponechalo 35 % žáků a vhodné frazémy uvedlo 59 % žáků. Slovo *les* se v českých frazémech vyskytuje osmkrát, přesto byly v odpovědích obsaženy jen tři příklady (*Kdo se bojí, nesmí do lesa; Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá; jako vozit dříví do lesa*). Vzhledem k možnosti uvést v odpovědi několik příkladů, bylo očekáváno, že žáci tuto možnost využijí. Více než jeden frazém uvedlo však pouze 7 žáků.

Výsledky jednotlivých ročníků jsou po vyhodnocení správných odpovědí následující: 9. ročník (77 %), 6. ročník (57 %), 7. ročník (42 %) a 8. ročník (21 %). Na základě dosažených výsledků se žákům 6. ročníku i zde velmi dařilo.

Desátý úkol

Byla položena otázka, zda respondenti znají nějaké pranostiky a následně byli požádáni o jejich vepsání. Na základě odpovědí je nejznámější pranostikou mezi žáky: *Únor bílý, pole sílí* (15). Pranostiky, jež obsahují kalendářní měsíce, se v odpovědích objevily ještě dvakrát: *Březen, za kamna vlezem; Co si únor zazelená, březen si to hájí*. Žáci dále často uváděli pranostiky spojené s konkrétními daty: *Svatá Lucie, noci upije* (4); *Na svatého Jiří vylézají hadi a štíři* (4); *Svatý Martin přijede na bílém koni* (3); *Svatá Anna chladna z rána* (2); *Jaké počasí na svatou Barboru, takové bývá celý advent; Na svatého Bedřicha, slunko teplem zadýchá*. Mezi odpověďmi se zároveň nachází jedno lidové pořekadlo *Až naprší a uschne* a jedno přísloví *Kam nechodí slunce, tam chodí lékař*.

V tomto úkolu mohli žáci volnou odpověď opět využít a napsat libovolné množství známých pranostik. Někteří v tomto případě možnosti využili a více než jednu pranostiku ve své odpovědi zmínili 5 respondentů. Závěrem lze ze 49 prázdných odpovědí usoudit, že více než polovina žáků nemá znalost českých pranostik. Nejlepší znalost českých pranostik prokázali žáci 9. ročníku (14) a nejméně pranostik se objevilo v odpovědích žáků 6. ročníku (2).

Jedenáctý úkol

V předposledním úkolu byli respondenti vyzváni k tomu, aby napsali co nejvíce rčení (frazémů), které znají, a také zde měli možnost uvést rozličné množství frazémů. Mezi odpověďmi se objevovaly všechny typy rčení (frazémů), přičemž žáci nejčastěji uváděli

příslloví. Odpovědi v jedenáctém úkolu byly následující: *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá* (18); *Komu se nelení, tomu se zelení* (3); *Láska hory přenáší* (3); *Bez práce nejsou koláče* (2); *Dočkej času, jako husa klasu* (2); *Tichá voda břehy mele; Jaký otec, takový syn; Ráno moudřejší večera; Komu není rady, tomu není pomoci; Kam nechodí slunce, tam chodí lékař; Štěstí přeje připraveným; Nesundávej kalhoty, když brod je ještě daleko; Na každou svini se vaří voda; Lepší vrabec v hrsti nežli holub na střeše; Kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde; Co na srdci, to na jazyku; Jedl vtipnou kaši; Dvakrát měř, jednou řež; Mluví stříbro, mlčí zlato.* Ve svých odpovědích žáci uvedli tři následující pranostiky: *Únor bílý, pole sílí; Na svatého Jiří vylézají hadi a štíři; Lucie noci upije a dne nepřidá.* Na závěr se zde objevila tato přirovnání: *bílý jako stěna; pomalý jako šnek; líný jako prase; je jako slon v porcelánu; je jako utržená ze řetězu.*

Mezi odpověďmi dominovala přísloví, dále pak přirovnání a na závěr pranostiky. Nejvíce frazémů uvedli žáci 9. ročníku (14) a nejméně pak žáci 6. ročníku (3). Přestože se tento úkol nacházel téměř na konci dotazníku, což žákům umožnilo oživit si téma frazeologie a případně si o něm něco nového osvojit, více než polovina respondentů (42) tento úkol ponechala zcela nevyplněný. Zároveň je možné, že jsou vynechané odpovědi důsledkem únavy a nedostatkem motivace ke konci vyplňování dotazníku. V horším případě však mohou prázdné odpovědi naznačovat nedostatečnou znalost frazémů ze strany respondentů.

Dvanáctý úkol

Po shrnutí a vyhodnocení výsledků všech úkolů, které byly zaměřeny na znalost frazeologie u žáků 2. stupně základní školy, zbývá zodpovědět poslední otázku, zda žáci frazémy užívají v běžné komunikaci. Na otázku odpovědělo v dotazníkovém šetření 61 žáků záporně a pouze 22 kladně, z toho 14 dívek a 8 chlapců. Tento výsledek může znamenat, že se frazémy ze slovníku mladší generace postupně vytrácí.

Závěrem si dovolím tvrdit, že někteří žáci ani nevědí, že frazémy v komunikaci běžně užívají. Na základní škole, kde bylo zajištěno šetření, působím a například přirovnání slychám u žáků velmi často. S některými respondenty jsem po vyhodnocení výsledků vedla rozhovor, na jehož základě je možné potvrdit mé předešlé tvrzení. Výsledky posledního úkolu proto nelze považovat za definitivní, neboť žáci frazémy každodenně užívají, aniž by o tom sami věděli.

Přestože někteří žáci projevili míru obeznámenosti s vybranými frazémy, výsledky šetření poukazují na nedostatečné povědomí o jejich významu a omezenou schopnost jejich používání v praxi. Závěrem je třeba zdůraznit, že by měla být tato analýza považována spíše za průzkum než za definitivní výsledek, a měla by být podnětem k dalšímu výzkumu a zlepšení výuky frazeologie na základních školách.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zjistit úroveň znalosti českých frazémů u žáků 2. stupně základní školy v současné jazykově dynamické době. Dále měla práce poskytnout informace o tom, do jaké míry žáci rozumějí významu frazémů a zda je umějí vhodně používat.

Metodologický postup tvorby této práce zahrnoval studijní metodu, při které byly důkladně prostudovány odborné publikace a elektronické zdroje relevantní k tématu práce. Následně metodu srovnávací, při níž byly získané informace komparovány mezi sebou za účelem hlubšího pochopení problematiky frazeologie a idiomatiky. Pro sběr jazykového materiálu bylo využito dotazníkové metody. Při vyhodnocování výsledků dotazníkového šetření byla provedena analýza kvalitativní a základní kvantitativní.

V teoretické části práce je představen ucelený pohled na frazeologii a idiomatiku jako lingvistické disciplíny a vztah frazeologie a idiomatiky k jiným oborům a disciplínám. Zároveň jsou v této části předloženy definice pojmů frazém a idiom a rozdíl mezi těmito pojmy. Do teoretické části byly dále zahrnuty klasifikace frazému a idiomu předních českých lingvistů. Porovnání klasifikací v závěru této části přispělo k celkovému pochopení různých přístupů k interpretaci frazeologických a idiomatických jevů. Získané poznatky byly aplikovány při důkladné analýze v praktické části práce.

V praktické části práce byly podrobně analyzovány výsledky dotazníkového šetření, které proběhlo na Základní škole Karla Vokáce ve Strašicích dne 8. března 2024. Celkem 83 žáků ze všech ročníků 2. stupně základní školy vyplnilo dotazník zaměřený na oblast frazeologie. Odpovědi byly systematicky zaznamenány a rozděleny podle jednotlivých úkolů v dotazníku. Následně byla provedena detailní analýza všech výsledků s cílem zhodnotit úroveň znalosti a porozumění frazémům u zkoumané skupiny žáků. Tato analýza umožnila identifikovat oblasti, ve kterých žáci projevili větší schopnost porozumění či naopak potřebu dalšího zdokonalení. Nejlépe splněným úkolem byl úkol druhý, který spočíval v přiřazování začátku a konce pěti vybraných frazémů. Tento úkol bezchybně dokončilo 72 respondentů. Naopak za nejhůře splněný úkol lze označit úkol desátý, zaměřený na znalost českých pranostik, kde 49 žáků nevedlo ani jednu pranostiku. Problematický byl také úkol sedmý, v němž měli žáci tři vybrané frazémy vhodně použít ve větě. Žáci tyto frazémy nepřesně interpretovali

a v důsledku toho je ve větách používali nesprávně. Celkovou úspěšnost jednotlivých ročníků lze shrnout následovně: 9. ročník dosáhl 67 %, 8. ročník 45 %, 7. ročník 41 % a 6. ročník 40 %. Výsledky byly dále interpretovány s ohledem na cíle a hypotézy stanovené v úvodu práce.

Při vyhodnocování výsledků dotazníkového šetření byly potvrzeny všechny stanovené hypotézy. Zjistilo se, že žáci projevili rozdílnou úroveň znalostí frazémů v závislosti na svém věku a ročníku základní školy. Žáci 9. ročníku prokázali ve všech úkolech nejlepší úroveň znalosti frazémů. Na druhou stranu je třeba zmínit, že žáci 8. ročníku byli v některých úkolech předčeni žáky z nižších ročníků, přesto celková úspěšnost všech ročníků první hypotézu podporuje. Druhá hypotéza byla potvrzena tím, že žáci měli potíže s přesnou definicí pojmu rčení (frazém), která vyplývá z rozdílnosti v pojetí tohoto pojmu. Třetí hypotéza byla potvrzena prostřednictvím zjištění, že se žáci skutečně potýkali s obtížemi při vhodném použití frazému ve větě v sedmém úkolu, což naznačuje složitost interpretace a aplikace frazémů do kontextu vět.

Závěrem lze konstatovat, že se podařilo získat cenné poznatky týkající se znalosti frazémů u žáků 2. stupně základní školy. Na základě získaných dat je možné uvést, že ne všichni žáci mají dostatečné povědomí o významu frazémů a o jejich vhodném užití. Dynamika současného jazykového vývoje může mít za následek postupný úbytek frazémů ze slovníku mladé generace, což představuje výzvu nejen pro pedagogickou praxi, ale i pro další výzkum v oblasti jazykového vzdělávání. Práce tak může přispět k lepšímu porozumění procesům jazykového vývoje u této věkové skupiny a posloužit jako podklad pro další pedagogické a výzkumné aktivity v oblasti výuky českého jazyka na základních školách.

SUMMARY

This thesis focused on the knowledge of phrasal idioms among 2nd grade primary school pupils. The aim of the thesis was to determine and evaluate the level of knowledge of Czech phrasal idioms among pupils of this age category in the current linguistically dynamic era. The thesis provided information about understanding the meaning of the selected phrasal idioms and if they can use them appropriately.

The theoretical part of the thesis provided a view of phraseology and idiomatics as linguistic disciplines and presented a number of definitions of the term phrasal idiom. The theoretical part also included classifications of the term according to leading Czech linguists. These findings were applied in a thorough analysis in the practical part of the thesis. With the theoretical basis, it was possible to better assess the pupils' ability to understand, interpret and use the selected phrases.

In the practical part of the thesis, the results of the questionnaire survey were analysed in detail. A total of 83 pupils answered various phraseology tasks. The responses were systematically recorded and categorized according to the tasks in the questionnaire. A detailed analysis of all the results was carried out in order to assess the level of knowledge and understanding of phrasal idioms among the group of pupils. This analysis made it possible to identify areas in which they showed a greater ability to understand or, instead, a need for further improvement.

This study contributes to a better understanding of the processes of language development in this age group and can serve as a basis for further pedagogical and research activities in the field of language teaching in primary schools.

SEZNAM LITERATURY

BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. Vyd. 2. Praha: Novinář, 1979.

BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0020-8.

ČECHOVÁ, Marie. *Znalost a užívání tradiční frazeologie u mládeže: před dvaceti lety a nyní*. Český jazyk a literatura. 2004/2005, roč. 55, sv. 4, s.161–168. ISSN 0009-0786.

ČECHOVÁ, Marie. *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012. ISBN 80-200-2069-7.

ČECHOVÁ, Marie. *Frazeologie ve výuce – i gramatiky*. In: *Svět v obrazech a ve frazeologii = World in pictures and in phraseology*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2021.

ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, 2011. ISBN 80-7235-419-9.

ČERMÁK, František. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1982.

ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 80-246-1371-0.

ČERMÁK, František a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1–4*. Praha: Leda, 2009. ISBN 80-7335-215-8.

ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: Lidové noviny, 2010. ISBN 80-7422-020-3.

FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985.

VAŇKOVÁ, Irena. *Nádoba plná řeči. Člověk, řeč a přirozený svět*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 80-246-1122-8.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2008-2024. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

ČECHOVÁ, Marie. *Dynamika frazeologie*. In. *Naše řeč*. [online]. roč. 69 (1986), č. 4, s. 178-186. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6639>

ČECHOVÁ, Marie. *Kulturní frazeologie v současné komunikaci*. In. *Naše řeč*. [online]. roč. 76 (1993), č. 4, s. 179-183. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7146>

ČECHOVÁ, Marie a Kamila KAEHANOVÁ. *Krepci kulturních frazémů v současné komunikaci*. In. *Naše řeč*. [online]. roč. 78 (1995), č. 3, s. 138-144. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7245>

FILIPEC, Josef. *Česká frazeologie*. In. *Naše řeč*. [online]. roč. 67 (1984), č. 3, s. 139-142. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6460>

KARLÍK, Petr a kol. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012-2020. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>

PŘÍLOHA

Znalost vybraných frazémů u žáků 2. stupně ZŠ

1. Co je to rčení (frazém)?

2. Přiřaď k sobě:

Co se v mládí naučíš,	daleko od stromu.
Mluviti stříbro,	toho píseň zpívej.
Starého psa	mlčeti zlato.
Koho chleba jíš,	ve stáří jako když najdeš.
Jablko nepadá	novým kouskům nenaučíš.

3. Vysvětli svými slovy:

Naděje umírá poslední.
Dívat se růžovými brýlemi.
Bez práce nejsou koláče.

4. Doplně názvy zvířat:

tvrdohlavý jako
mlsný jako
pilný jako
hladový jako
volný jako

5. Dokonči frazémy:

Dvakrát měř,
Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu,
Stará láska
Kovářova kobyla
Kdo si hraje,

6. Jedním slovem charakterizuj člověka, o kterém se řekne:

má pod čepicí
jde přes mrtvoly
práce mu nevoní
nic mu neunikne
stojí si na vedení

7. Použij rčení (frazémy) ve větě tak, aby dávala smysl:

mít na jazyku

krýt si záda

stát za řeč

8. Uveď příklad synonymního výrazu:

mám toho po krk

zapustit kořeny

nemít ani korunu

mazat med kolem pusy

dělat brykule

9. Napiš, co nejvíce rčení (frazémů), ve kterých se vyskytuje slovo *les*:

10. Napiš pranostiky, které znáš:

11. Vzpomeneš si na nějaká další rčení (frazémy), která znáš:

12. Používáš rčení (frazémy) v běžné komunikaci?

ANO/NE